

SILVANA VRANIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Odsjek za kroatistiku

Sveučilišna avenija 4, HR-51000 Rijeka

silvana.vranic@uniri.hr

FONOLOŠKI OPIS KRŠANA U ISTRI

U radu¹ se iznose rezultati istraživanja fonološkoga sustava Kršana, govora če-pićke skupine rubnoga poddijalekta ikavsko-ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja u Istri. Prikazani su inventar, realizacija, distribucija i podrijetlo vokala, nevokala i prozodijskih jedinica.

Karta 1: Kršan na karti Republike Hrvatske.

¹ Rad je napisan u okviru projekta *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju* (LinGeH) koji pri Sveučilištu u Zadru financira Hrvatska zaklada za znanost pod brojem HRZZ 3688.

0. Uvod

Naselje Kršan s naseljima Blaškovići, Veljaki, Lazarići, Boljevići, Čambarelići, Kožljak, Jesenovik, Nova Vas, Šušnjeвица, Letaj, Kostrčani, Lanišće, Zankovci, Polje Čepić, Zatka Čepić, Purgarija, Plomin, Plomin Luka, Stepčići, Vozilići, Zagorje i Potpićan od kraja 1992. čini Općinu Kršan. Središnji je dio te općine smješten uz Čepićko polje, istočno je zaokružena Učkom, na jugu Plominskim zaljevom, a njome prolaze rijeke Raša i Boljunčica.

Mieczysław Małecki 1930. u knjizi *Przegląd słowiańskich gwar Istrji* govor Kršana spominje kao jedan od središnjih govora (uz govor Kožljaka, Čepića i Šumbera) zasebnoga tipa ikavsko-ekavskih² govora u Istri, tzv. čepićkih govora. Istomu tipu pripadaju i govori *sjeverozapadnoga klina* (Gradinje, Gologorica, Cerovlje, Novaki Pazinski i Zarečje) i govori *jugozapadnoga klina* (Andrečići, Milotski Breg, Sveti Ivan i Paval i Sv. Petar u Šumi).³ U potonjih autor naglašava veći broj ikavizama i različit razvoj *-l* no u ostalim govorima. Pripadnost govora Kršana spomenutomu tipu potvrđuje primjerima ikavsko-ekavskoga refleksa *jata* te L jd. imenica m. i s. r. (Małecki 2002: 54–58).

Područje oko Kršana (ne navodeći ga pojedinačno u tekstu) Dalibor Brozović označio je na *Dijalektološkoj karti čakavskog narječja* kao srednjočakavsko (Brozović i Ivić 1988: 70a), Janneke Kalsbeek ga kao centralni ikavsko-ekavski istarski dio odvaja od sjeverozapadnočakavskih govora (Kalsbeek 1983: 247), a Petar Šimunović ga izdvaja unutar mozaika istarskih govora (Šimunović 1985: 69). Iva Lukežić govor Kršana priključuje ikavsko-ekavskomu čakavskomu dijalektu i njegovu rubnomu poddijalektu na temelju nekih fonoloških i morfoloških značajki (poput diftonga [ie], prijelaza *ā* u *ō*, duljenja, dvoakcenatskoga sustava) (Lukežić 1990: 25).⁴ Na *Dijalektološkoj karti čakavskoga narječja* Josipa Lisca Kršan je označen kao punkt srednjočakavskoga dijalekta (Lisac 2009), a Sanja Zubčić u recentnoj raspravi o neocirkumfleksu u čakavskom narječju izdvaja i čepićke govore, pa tako i govor Kršana, iz skupine sjeverozapadnih čakavskih govora zbog nepostojanja neocirkumfleksa u nekoj od kategorija (Zubčić 2017: 166, 167). Na *Karti čakavskoga narječja* Silvane Vranić i Sanje Zubčić područje

² Aleksandar Belić ranije govori o ikavsko-ekavskomu dijalektu u Istri koji zahvaća govore od Sv. Ivana i Pavla, govore oko Čepićkoga jezera sve do Šušnjevice i do Pićna (Belić 1912: 242).

³ Rudolf Ujčić revidirao je podatke o govoru Milotskoga Brega, tj. Miluockoga Briga, i o govoru Sv. Ivana i Pavla (Ujčić 1985: 79–83), a Petar Šimunović govor Sv. Petra u Šumi pridružuje ikavskim govorima (Šimunović 1985: 66–73).

⁴ Govore Ceranščine, Boškarije i Mrkočišća kao nastavak čepićkoga tipa opisala je 1994. Orijana Matika u svojoj diplomskoj radnji *Jezične značajke govora Ceranščine u srednjoj Istri*, a Silvana Vranić istomu tipu priključila je ikavsko-ekavske govore 11 sela i niza zaselaka različitih općina (prema Hrženjak 1983), čime je potvrđen teritorijalni kontinuitet govora čepićkoga tipa (Vranić 1995: 74–81).

oko Kršana dijelom je srednjoločakavskoga ili ikavsko-ekavskoga dijalekta (Vranić i Zubčić 2018: 526).

Govor Kršana iscrpno je, prema u literaturi određenim značajkama pripadnosti pojedinoga govora čakavskomu narječju (Moguš 1977) i ikavsko-ekavskomu dijalektu (Lukežić 1990), opisala Nada Peršić (2002). Brojnim je jezičnim podatcima dobivenim u ogleđima govora potvrdila uporabu zamjenice *ča* kao upitno-odnosne zamjenice za ‘neživo’, lika *čo* u značenju neodređene zamjenice za ‘neživo’ (‘išta’, ‘nešto’, ‘štogod’, ‘bilo što’), genitiv te zamjenice, oblike tvorene prijedlogom (primjerice lik *daš* u značenju ‘jer’) ili negacijom *ni* i akuzativom te zamjenice, čakavsku tendenciju jake vokalnosti, refleks prednjega nazala kao *a* iza palatala, ikavsko-ekavski odraz *jata*, dvoakcenatski sustav, akcenatska duljenja svojstvena pripadajućemu dijalektu, čakavsko *í*, zamjenu dočetskoga *-m* u *-n*, zadržavanje *l* na dočetu osnova u imenica, pridjeva i na dočetu priloga te u kategoriji dočетка nezadnjega sloga, kao i redukciju u jd. m. r. glagolskoga pridjeva radnog, zadržavanje čakavskih konsonantskih skupina, slabljenje napetosti konsonanta koji zatvara slog, protetsko *v-* i izuzetno protetsko *j-* itd.⁵

U ovom se članku na temelju vlastitoga terenskoga istraživanja govora Kršana prema upitniku za *Hrvatski dijalektološki atlas*, odnosno *Hrvatski jezični atlas*,⁶ provedena u okviru istoimenoga projekta Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, u formi fonološkoga opisa donosi analiza inventara, distribucije i podrijetla vokala, nevokala i prozodijskih jedinica toga govora.

1. Vokali

1.1. Inventar

Vokalski inventar čini pet dugih i pet kratkih jedinica.

<i>ī</i>				<i>ū</i>
	<i>ē</i>		<i>ō</i>	
		<i>ā</i>		

<i>i</i>				<i>u</i>
	<i>e</i>		<i>o</i>	
		<i>a</i>		

Silabem je i *r*.

⁵ U točki se *Morfološke osobitosti govora Kršana* (2002: 56–73) autorica zadržava na deklinaciji imenica, pridjeva, ukoliko zamjenica i brojeva, te tvorbi glagolskih oblika i zaključuje da ih obilježuje konzervativizam. U petome poglavlju klasificira brojne frazeme u različite skupine, a analizira i sintaktičke i semantičke odnose u frazemima (Peršić 2002: 73–84).

⁶ Ovaj je rad posvećen jednoj od suradnica na tomu projektu, hrvatskoj dijalektologinji Jeli Maresić, autorici niza radova o podravskom dijalektu i pojedinačnim kajkavskim govorima na različitim jezičnim razinama, od fonologije do leksikologije, koja je za potrebe spomenutoga upitnika istražila govor Podravske Sesveta i napisala fonološki opis toga govora, istražila govor Gole i napisala fonološki opis govora Đurđevca (na temelju upitnika Antuna Šojata).

1.2. Realizacija

1.2.1. Kratki su vokali, izuzev *i*, jednake artikulacije u slogu ispred naglasaka, u naglašenom slogu i u slogu iza naglasaka. Kratko se naglašeno *i* može realizirati kao srednji glas, visok, ali niži od [i], neovisno o fonološkome okružju ili položaju unutar riječi, ponekad usporedno s ostvarajem alofona [i] – [cýce] ‘dojke’, [jýylu] A jd., [meštrýca] ‘učiteljica’, L jd. sr. r. [sely], [šýt], L jd. [životý], [blagoslovýt] i [blagoslovít], [kobyła] i [kobilá], [vydit] i [vidile] pridj. rad. ž. mn.

1.2.2. Kada nisu diftonške varijante, dugi se vokali jednako artikuliraju u prednaglasnom i u naglašenom slogu. Vokal *ē* realizira se kao monoftong [ē] i kao diftong [iē] u prednaglasnom i u naglašenom slogu – [brīēs] ‘brijest’, [γriēt] N jd. ‘greda’ i [grēt] A jd., [kolēno] i [koliēno], [liēt] G mn., [riēbro], [sēno] i [siēno], [srēda], [tiēlo], [zēc] i [ziēc], [palēnta] i [palīēnta], a vokal *ō* kao monoftong [ō], iznimno [ō], ili diftong [uō] u prednaglasnom i u naglašenom slogu – [kōlo] i [kuōlo], [kōs] i [kuōs] ‘kost’, [kvūōs] ‘kvasac’, [mižōl] i [mižuōl] ‘čaša’, [ōko], [nōs], [sōl] i [suōl], [škōla] i [škuōla], [tvūōr], [uōtok], [smūōkva]. Vokal *ā*, među zabilježenim primjerima izuzev u [vrāx], rezultat je duljenja kratkoga naglašenoga vokala *a*.

1.3. Distribucija

1.3.1. Distribucija je vokalskih fonema slobodna, tj. svaki vokal može biti u svim pozicijama u riječi, ispred i iza pojedinih ne vokala. Ne javljaju se uz *r*.

1.3.2. U inicijalnim se pozicijama ispred vokala *o* i *u* u nekim riječima javlja protetsko *v* – *vōrali* pridj. r. m. mn., *Vūške* ‘Učke’ G jd., ali i *Uške*. U inicijalnim se pozicijama nekih riječi ispred vokala *i*, obično kada je kratak i naglašen, i ispred *u* javlja protetsko *j* – *jimen* ‘ime’, *jiglu* I jd., *jūžina* ‘užina’, *jis* ‘jesti’ (ali *ī* pridj. r. m. jd., *jīmanlliman* 1. jd. prez., ali samo *imāt*).

1.3.3. Vokali su na početku nekih riječi otpali – *Mērika*, *škōrušva* ‘oskoruša’.

1.3.4. Infinitiv i glag. pril. sad. ne završavaju na *i* – *mučāt* ‘šutjeti’, *umrīt*, *vidit*; *xōdeť* ‘hodajući’, *tekūt* ‘trčeći’.

1.3.5. Vokal *o* u prednaglasnom inicijalnom položaju nekih riječi zamijenjen je vokalom *u* – *udē* ‘ovdje’, *urtx*, *upānak*, *ušušit*.

1.3.6. Zijeve je očuvan u primjerima *pāuk*, *pāučina*.

1.3.7. Silabem *r* pojavljuje se između dvaju ne vokala; iza šumnika – *břzo*, *přs* ‘prst’, *hřbāt* ‘leđa’ te iza sonanata *v* i *m*: *vřtal* ‘vrt’, *mřzal* ‘hladan’, *ūmřla*.

1.4. Primjeri

Dugi vokali (naglašeni i nenaglašeni)

<i>ī</i>	<i>grīx</i> , <i>kīžmin</i> 1. jd. prez. ‘žmirim’, 3. jd. prez. <i>sybī</i> ; <i>mlīkò</i> , <i>ždrībàc</i>
<i>ē</i>	<i>cēli</i> , <i>rēbra</i> N mn., <i>tēlo</i> ; <i>krēlò</i> ‘krilo’, <i>rēbàc</i> ‘vrabac’, <i>srēdà</i>
<i>ā</i>	<i>mālin</i> ‘mlin’, <i>otāc</i> , <i>vrāx</i>
<i>ō</i>	<i>nōs</i> , <i>ōko</i> , <i>sōn</i> ‘san’, <i>znōmo</i> 1. jd. prez.; <i>glōvā</i> , <i>jōpnò</i> ‘vapno’, <i>nōzlò</i> ‘gnijeздо’
<i>ū</i>	<i>čū</i> ‘čuo’, <i>ūxo</i> , <i>ūsta</i> ; <i>mūkà</i> ‘brašno’, <i>rūkà</i>

Kratki vokali (naglašeni i nenaglašeni)

<i>i</i>	2. jd. imp. <i>muči</i> ‘šuti’, <i>nič</i> ‘ništa’, <i>tīme</i> ‘tjeme’; <i>krišítàt</i> ‘vrištati’, <i>živòt</i> , L jd. <i>ūxi</i>
<i>e</i>	<i>čēšete</i> 2. mn. prez. ‘češljate’, <i>slezēna</i> , <i>vēruju</i> 3. mn. prez.; <i>rebrò</i> , 2. jd. prez. <i>švičete</i> ‘zviždite’
<i>a</i>	<i>džžàt</i> , <i>plāčiràda</i> ‘plačljivac’, <i>ràzum</i> ; <i>zajīk</i> ‘jezik’, <i>zatīlak</i> ‘zatiljak’, <i>žāna</i> ‘vjeđa’
<i>o</i>	<i>govòrite</i> 2. jd. prez., <i>kòža</i> , <i>mòzak</i> ; <i>jokàla</i> pridj. r. ž. jd. ‘jaukala’, <i>kolēno</i> , I jd. <i>zūbon</i>
<i>u</i>	<i>brūxul</i> ‘prišt’, <i>būbrix</i> , <i>pļuva</i> 3. jd. prez.; <i>mučàt</i> ‘šutjeti’, 3. mn. prez. <i>pūstiju</i> , <i>pàuk</i>

Silabem *r* uvijek je kratak, npr. *břzo*, *přsa*, *křf* ‘krv’, *čřf* ‘crv’; *hřbàt* ‘leđa’, *ūmřla*.

1.5. Podrijetlo

Govor je ikavsko-ekavski. Vokali *ī*, *ē*, *ō*, *ū*, *i*, *e*, *a*, *o*, *u* kontinuantne su odgovarajućih vokala ishodišnoga sustava. Kratki su vokali nastali i od pokraćenih dugih vokala u zanaglasnom položaju, a dugi i kao rezultat duljenja (v. 3.3.3.). Osim toga:

<i>ī</i>	<	<i>ē̄</i> , osim ispred <i>d</i> , <i>t</i> , <i>s</i> , <i>z</i> , <i>n</i> , <i>l</i> , <i>r</i> + stražnji vokal (zakon Jakubinskoga–Meyera) – <i>grīx</i> , <i>klīšía</i> ‘klijesta’, <i>strīla</i> ‘munja’, <i>umrīt</i> , <i>vrīme</i> ; <i>mlīkò</i>
	<	<i>i</i> duljenjem u zadnjem zatvorenom slogu – <i>petrešīn</i> ‘peršin’, <i>zajīk</i> (metatezom od <i>jazik</i>) ‘jezik’
	<	<i>ě</i> duljenjem u zadnjem zatvorenom slogu u <i>urīx</i> ‘orah’
<i>ē</i>	<	<i>ē̄</i> ispred <i>d</i> , <i>t</i> , <i>s</i> , <i>z</i> , <i>n</i> , <i>l</i> , <i>r</i> + stražnji vokal (zakon Jakubinskoga–Meyera) – <i>bēli</i> , <i>cēli</i> , <i>lēn</i> ‘lijen’, <i>rētki</i> , <i>stēn</i> ‘stijena’, <i>tēlo</i> , <i>zvēzde</i> N mn.

	&caron{e} ispred <i>d, t, s, z, n, l, r</i> + stražnji vokal (zakon Jakubinskoga–Meyera)
<	duljenjem u nezadnjem slogu – <i>besēda, dēlo</i> ‘posao’, <i>čēsta</i> ‘cesta’, <i>lēto, mēsto, nevēsta</i>
<	<i>e</i> duljenjem u nezadnjem slogu – <i>čēlica</i> ‘pčela’, <i>plēta, vēcer, žēnskar</i>
<	<i>ē</i> i <i>ę</i> – <i>jētra, mēso, pēt, vazēt</i> ‘uzeti’, <i>zēt</i> ‘uzeti’, <i>žēja</i> ‘žeđ’
<	u leksemu <i>krēlò</i> ‘krilo’
<	<i>ē</i> < <i>ā</i> uz <i>r</i> u <i>rēbāc</i> ‘vrabac’
<i>ā</i>	< <i>a</i> duljenjem u nezadnjem slogu – <i>kāmīt</i> ‘kamen’, <i>pāprika, šāpāla</i> pridj. rad. ž. jd., <i>škāre, tovārica</i> ‘magarica’
<	<i>a</i> < <i>ə</i> duljenjem – <i>mālin</i> ‘mlin’, <i>otāc</i>
<i>ō</i>	< <i>ā</i> – <i>dlōn</i> ‘dlan’, <i>glōvā, jōpno</i> ‘vapno’, <i>kōnta</i> ‘pjesma’, <i>mōli, vlōsi</i> ‘kosa’, <i>rōs</i> ‘rasti’
<	<i>ā</i> < <i>ā</i> – <i>dōn</i> ‘dan’, <i>lōš</i> ‘laž’
<	<i>ā</i> < <i>a</i> < <i>ə</i> duljenjem <i>dōš</i> ‘dažd’, <i>sōn</i> ‘san’, <i>Vazōn</i> ‘Uskrs’
<	<i>ā</i> < <i>ē</i> u <i>nōzlo</i> ‘gnijeздо’
<	<i>ā</i> < <i>a</i> < <i>ě</i> u <i>nōdra</i> ‘njedra’
<	<i>o</i> duljenjem u nezadnjem slogu – <i>kōlo, nōgi</i> L jd., <i>ōko, pōtkova</i>
<i>ū</i>	< <i>ō</i> – <i>kūs</i> ‘komad’, <i>mūs</i> ‘muž’, <i>pūt, zūp</i> ‘zub’; <i>mūkā</i> ‘brašno’, <i>rūkā</i>
<	<i>ī</i> i <i>ı</i> – <i>sūnce, tūs</i> ‘masan’, <i>vūk, žūč, pomūs</i> ‘pomusti’
<	<i>u</i> duljenjem u nezadnjem slogu – <i>frūšva</i> ‘kruška’, <i>ūxo, ūlika</i> ‘maslina’, <i>pūšten</i> pridj. trp. m. N jd. ‘ostavljen’
<	<i>u</i> duljenjem u <i>ūmra</i> pridj. rad. m. jd.
<i>i</i>	< <i>ě</i> , osim ispred <i>d, t, s, z, n, l, r</i> + stražnji vokal (zakon Jakubinskoga–Meyera) – <i>čovik, mriža, mišec, time, sikira, stariji</i>
<	<i>e</i> u finalnoj sekvenciji <i>-aje</i> u N jd. <i>zdrōvli</i> ‘zdravlje’
<	u <i>dibōka</i> N jd. ž., <i>dibla</i> N jd. komp. ž.
<	<i>e</i> u <i>vičēra</i>
<i>e</i>	< <i>ě</i> ispred <i>d, t, s, z, n, l, r</i> + stražnji vokal (zakon Jakubinskoga–Meyera)
<	– <i>besēdami</i> I mn., <i>laxkodēlac</i> ‘ljenčina’, <i>vēruju</i> 3. mn. prez., <i>pōtle</i> ‘poslije’, <i>pōkle</i> ‘onda’
<	<i>ę</i> – <i>jěsmik</i> ‘ječam’, <i>rāmen, sīmen</i> ‘sjeme’, <i>vīmen, žēta</i>

	<	<i>a</i> u <i>jerebica</i> ‘jarebica’
	<	u <i>kòren</i>
	<	u <i>čeri</i> < * <i>čer-</i> u <i>čerišna</i>
	<	u <i>prenùk</i> ‘praunuk’
	<	u <i>prètel</i> ‘prijatelj’
<i>a</i>	<	<i>ə</i> – <i>daskà</i> , <i>lákát</i> , <i>màlinar</i> ‘mlinar’, <i>máša</i> ‘misa’, <i>nòxat</i> , <i>sánan</i> 1. jd. prez., <i>sasát</i> ‘sisati’, <i>va</i> ‘u’, <i>Vazòn</i> ‘Uskrs’
	<	<i>ɛ</i> u <i>zajík</i> (metatezom od <i>jazik</i>) ‘jezik’
	<	u <i>ostarát</i> ‘ostarjeti’
<i>o</i>	<	<i>ō</i> u <i>goròm</i> ‘jaram’
	<	<i>ɨ</i> u <i>jáboka</i>
	<	<i>u</i> < <i>və</i> u inicijalnom položaju korijenskoga morfema u <i>otòrak</i> ‘utorak’
	<	<i>u</i> u <i>otòpi se</i> 3. jd. prez. ‘utopi se’
	<	u <i>pòpel</i> ‘pepeo’
<i>u</i>	<	<i>ɔ</i> – <i>subòta</i> , <i>usènica</i> ‘gusjenica’, <i>dignut</i> , 3. mn. prez. <i>mòreju</i> , <i>mučìju</i> , 1. jd. <i>jìglu</i>
	<	<i>ɨ</i> i <i>ĩ</i> – <i>suza</i> , <i>mučát</i> ‘šutjeti’, <i>buxa</i> , <i>stùčen</i> pridj. trp. m. N. jd.
	<	<i>və</i> u inicijalnom položaju korijenskoga morfema u <i>udovác</i>
	<	<i>o</i> u prednaglasnom inicijalnom položaju kod nekih riječi – <i>ud</i> ‘od’, <i>udé</i> ‘ovdje’, <i>upának</i> , <i>ušušít</i> , <i>urìx</i> ‘orah’, <i>ubèt</i> <i>lubět</i> , ali i <i>obèt</i> ‘objed’, <i>ubrí</i> pridj. rad. m. jd. ‘obrijao’

Podrijetlo je silabema *r* kao u ishodišnom sustavu. Osim toga:

<i>r</i>	<	<i>r̄</i> – <i>čřf</i> ‘crv’, <i>křf</i> ‘krv’

2. Nevokali

2.1. Inventar

Sonanti			
<i>v</i>			<i>m</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
<i>j</i>	<i>ĺ</i>		<i>ń</i>

Šumnici			
<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>c</i>		<i>s</i>	<i>z</i>
<i>ć</i>	(<i>đ</i>)		
<i>č</i>		<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>x</i>	

2.1.1. Spirant *f* najčešće stoji u riječima stranog podrijetla – *fondaménat*||*fondamént* ‘temelj’, *frúštik* ‘doručak’, *kunfŕn* ‘međaš’; *v* > *f* na dočetu sloga, bilo nezadnjega ispred bezvučnih šumnika – *udofcá* G jd., *ofcá*, bilo jedinoga ili zadnjega – *čŕf*, *kŕf*, [*krŕf*], *slinaf*. Samo je izuzetno na mjestu *x* u *fr-* < *xr-* u *frúšva* ‘kruška’; skupa *hv* u *fála*, a u glagolu ‘ufati se’ zamijenjen je spirantom *x* – *úxat se*.

2.1.2. Ishodišnojezično *đ* i sekundarno *daj* dalo je *j* – *žēja* ‘žeđ’, *preja* ‘pređa’, *brēja* N jd. ž. ‘bređa, skotna’, *slája* N jd. ž., *mláji* N jd. m., *tŕji* N jd. m ‘tvrđi’. Periferan je palatalni eksploziv *đ*, zvučni parnjak bezvučnoga palatalnoga eksploziva *ć* – *Mádar*, *dorlánda* ‘vijenac’.

2.2. Realizacija

2.2.1. Eksploziv *g* može se realizirati kao zvučni velarni spirant [*ɣ*] u svim položajima u riječi, izuzev na dočetu riječi gdje alternira s *x* (< *ɣ*) – [*ɣávran*], [*ɣóri*] ‘gore’, [*ɣŕm*] ‘hrast’, [*krayúŕ*] ‘orao’, [*ŕrada*], [*ogŕn*] i [*oɣŕn*], [*steynŕ*] i [*stegná*] G jd.

2.2.2. Spirant *x* u finalnoj je poziciji izrazitije frikacije i artikulacije pomaknute prema prednjem dijelu nepca, najčešće kada alternira s *ɣ* < *g* – [*brŕx*] ‘brijeg’, [*búbrix*] ‘bubreg’, [*snŕx*] ‘snijeg’, [*štúmŕx*] ‘želudac’, ali i kada je ishodišno *x* na dočetu riječi – [*búx*] G mn. ‘buha’, [*urŕx*] ‘orah’, [*krŕx*].

2.2.3. U nekih su ispitanika zabilježeni relikti cakavizma – *zlŕca* ‘žlica’, *zrŕbác*||*ždrŕbác* ‘ždrijebac’, *čėsan*||*čėsan* ‘češnjak’.

2.3. Distribucija

2.3.1. Svaki se nevokal može naći u početnom, središnjem i dočetnom položaju u riječi.

2.3.2. Početni su skupovi sastavljeni od dvaju sonanata mogući kada je prvi član *v* ili *m* – *vráx* ‘vrag’, *vrŕme*, *vlŕsi* ‘kosa’, *mlŕčan* N jd. m. ‘mlak’.

2.3.3. Nazalni sonant *m* zamijenjen je nazalnim sonantom *n* na dočetu nastavka – D mn. *lúden*, 1. jd. prez. *vidin*, 1. jd. prez. *smijēn se* te na dočetu brojeva *sédan*, *òsan* i priloga *sasvīn*. Na dočetu je nezadnjega sloga ispred zubnih i usnenih eksploziva *m* zamijenjen s *n* – *sedandesēt*, *osandesēt*, *setēnbar*, *krunpīr*. Na dočetu je N jd. imenica m. r. *m* nezamijenjen – *dīm*.

2.3.4. Na dočetu nezadnjega sloga ovjereno je *l* – *kolcà* G jd., *bašēlka* G jd. ‘bosiljka’, *tēlci* N mn., *jēlva* ‘jela’, kao i na dočetu finalnoga sloga osnova imenica, pridjeva – *brūxul* ‘prišt’, *pōpel* ‘pepeo’, *topōl* N jd. ‘topola’, *vōl*, *vēsēl*, *zrēl*. Na dočetu je finalnoga sloga pridj. rad. m. jd. *l* otpalo – *govorī*, *pustī*, *udrī*.

2.3.5. Sonant *v* otpao je u inicijalnom položaju pred sonantom *r* – *rēbàc* ‘vrabac’.

U primjeru *òsak* ‘vosak’ otpao je inicijalni sonant *v* pred vokalom.

Sonant *v* otpao je u slijedu iza šumnika ispred *r/r* u istom ili u sljedećem slogu – *četṛti*, *srbīt*, *tṛdi* N jd. m., *tṛji* N jd. m., *sēkṛva*, *storīt*.

2.3.6. Sonant *l* depalataliziran je u *prētel* ‘prijatelj’.

2.3.7. Nazalni sonant *n* depalataliziran je ispred šumnika u primjerima *jōnci* N mn. ‘janjad’, *jōncen* D mn. ‘janjadi’.

2.3.8. Zvučni šumnici na apsolutnom su kraju riječi dosljedno zamijenjeni bezvučnim parnjacima – *kukurūs*, *mūš*, *nàzat*, *zūp*, kao i *γ* < *g* bezvučnim spirantom *x* – *mēdix* ‘liječnik’, *vṛāx*, *snīx* ‘snijeg’. O zamjeni *v* u *f* na dočetu sloga v. 2.1.1.

2.3.9. U skupovima *st* i *št* na dočetu riječi obično je otpao drugi član – *jedanājs*, *kōs* ‘kost’, *rādos*, *forēš* ‘tuđinac’, *augūš* ‘kolovoz’; u skupu *zd* u jednakom je položaju nakon redukcije drugog člana zvučni spirant *z* zamijenjen bezvučnim spirantom *s* – *grōs* ‘grozd’.

2.3.10. Eksploziv *p* u početnim je skupovima dvaju okluziva otpao – *šenica*, *tīl*, *čēlica*. Otpadanje je nevakala moguće i u drugim početnim skupovima – *lētō* ‘dlijeto’, *nōzlō* ‘gnijezdo’. Višečlani se skupovi mogu pojednostaviti i interpolacijom vokala – *ōbrava* ‘obrva’.

2.3.11. Napetost se sloga zatvorenog afrikatom smanjuje zamjenom frikativom, primjerice *č* > *š* – *jēšmik*, *kāška* ‘zmijska’, *kvōška*, *māška*, *lāšna* ‘gladna’, *c* > *s*: *ostà* G jd., *Xṛvaska*; sloga zatvorenoga drugim šumnikom zamjenom šumnikom manje napetosti: *d* > *j* – *dvājset*, *trējset*, *z* > *r* – *šerdesēt*, *d* > *l* – *pōlne* ili otpadanjem šumnika – *dōš* ‘dažd’, *luškō* N jd. s. ‘ljudsko’.

2.3.12. U početnim je skupovima *kl*, *ml* drugi član sporadično zamijenjen palatalom – *klečala* pridj. rad. ž. jd., *klejē* 3. jd. prez. ‘kune’, ali *klīšta* ‘klijesta’, *mlōčan* N jd. m. ‘mlak’.

2.3.13. Provedene su kontaktne ili distantne disimilacije – *osavnājst* ‘osamnaest’, *sūmlāmo* 1. mn. prez. ‘sumnjamo’, *lažnīvac* ‘lažljivac’; asimilacije – *šešnājs* ‘šesnaest’, *šřšen* ‘stršljen’, *šūša* ‘suša’, *ušūit* ‘osušiti’, *žōč* ‘zašto’; metateze – *grōjze* ‘grožđe’, *xi* A mn. ‘ih’, *pokriva* ‘kopriva’, *samōn* ‘sajam’, *zajik* (od *jazik*) ‘jezik’.

2.3.14. Spirant *ž* rotaciran je u *r* u prez. glagola *mōt* i u prefigiranih glagola tipa *pomōt* – *mōren* ‘mogu’ 1. jd. prez., *mōre* 3. jd. prez. ‘može’, *pomōre* 3. jd. prez. ‘pomogne’; u prilogu *sākudar* ‘svagdje, svuda’.

2.3.15. Skup je *čr* dosljedan – *čřf* ‘crv’, *čřn*, a punoglasje *čeri* iz **čer-* provedeno je u primjeru *čerišna* ‘trešnja’.

2.3.16. Sustavan je skup *št* < **stj* = **skj* – *krištāt* ‘vrištati’, *štūca* 3. jd. prez. ‘štuca’.

2.3.17. U *və* u inicijalnome položaju korijenskoga morfema sonant je *v* nakon redukcije poluglasa otpao – *čēra* ‘jučer’, *nūtra* ‘unutra’, *rūtāk* ‘izvor, vrutak’, *šenāc* ‘uš’, *nūki* N mn. ‘unuci’, *zīma* 3. jd. prez. ‘uzima’, u zamjениčkoj osnovi *vəs-*, kao i u priloga izvedenih iz zamjenica – *sā* N jd. m. ‘sav’, *sāki* N jd. m. ‘svaki’, *sākudar* ‘svagdje, svuda’, a u prijedlogu *va* i u imenici *Vazōn* ‘Uskrs’ provedena je zamjena *ə* vokalom *a*.

2.3.18. Spirant *x* uglavnom se čuva u svim slogovima – *xřbāt* ‘leđa’, *būxa*, *urīx* ‘orah’. Otpao je u oblicima glagola ‘htjeti’ – *otit*, *otili* pridj. rad. m. mn. (v. i 2.1.1.).

2.4. Podrijetlo

Nevekali *v*, *j*, *l*, *l̃*, *r*, *m*, *n*, *ñ*, *p*, *b*, *t*, *d*, *c*, *s*, *z*, *l̃*, *č*, *š*, *ž*, *k*, *g*, *x* potječu od odgovarajućih nevekala u ishodišnom sustavu. Osim toga:

<i>v</i>	<	<i>m</i> disimilacijom u <i>sedavnājst</i> ‘sedamnaest’, <i>osavnājst</i> ‘osamnaest’
	<	∅ protezom – <i>vōrali</i> pridj. rad. m. mn., <i>Vūške</i> ‘Učke’ G jd., ali i <i>Ūške</i>
	<	∅ – <i>frūšva</i> ‘kruška’, <i>škōrušva</i> ‘oskoruša’
<i>j</i>	<	<i>đ</i> – <i>brēja</i> N jd. ž. ‘bređa, skotna’, <i>preja</i> ‘pređa’, <i>sāje</i> pl. t. ‘čađa’
	<	<i>daj</i> – <i>mlāji</i> N jd. m., <i>slāja</i> N jd. ž., <i>třji</i> N jd. m. ‘tvrđi’
	<	<i>d</i> kao rezultat slabljenja napetosti – <i>dvājset</i> , <i>trějset</i>
	<	∅ protezom – <i>jīgla</i> , <i>jimen</i> ‘ime’, <i>jūžina</i> ‘užina’, <i>jīman</i> 1. jd. prez.
<i>l</i>	<	<i>d</i> kao rezultat slabljenja napetosti u <i>pōlne</i>

	< <i>í</i> depalatalizacijom u <i>prêtel</i> ‘prijatelj’
<i>í</i>	< <i>laj</i> u <i>vesèle</i>
	< kao rezultat jotacije nakon umetanja <i>l</i> – <i>grâble</i>
	< <i>j</i> < <i>đ</i> u <i>môžleni</i> ‘moždani’
	< <i>l</i> u početnim skupovima <i>kl, ml</i> – <i>klečála</i> pridj. rad. ž. jd., <i>klejě</i> 3. jd. prez. ‘kune’, <i>mločan</i> N jd. m. ‘mlak’
	< <i>ń</i> u <i>sūmlamo</i> 1. mn. prez.
<i>r</i>	< <i>ř</i> – <i>môre, škâre</i>
	<i>ž</i> intervokalno u prezentu glagola <i>móf</i> i u glagola nastalih < prefiksacijom toga glagola – <i>môren</i> 1. jd. prez. ‘mogu’, <i>pomôre</i> 3. jd. prez. ‘pomogne’; u prilogu <i>sakudar</i> ‘svagdje, svuda’
	< <i>z</i> kao rezultat slabljenja napetosti u <i>šerdesět</i>
<i>n</i>	< <i>m</i> (usp. 2.3.3.)
	< <i>ń</i> depalatalizacijom ispred <i>c</i> – <i>jônci</i> N mn. ‘janjad’, <i>jôncen</i> D mn. ‘janjadi’
	< u <i>jîmen, râmen, sîmen</i> ‘sjeme’, <i>vîmen</i>
<i>p</i>	< <i>b</i> pri zamjeni zvučnih šumnika bezvučnim na apsolutnom kraju riječi – <i>gròp, Zâgrep, zglòp</i>
<i>f</i>	< u riječima stranoga podrijetla – <i>frîgat</i> ‘pržiti’, <i>faměja</i> ‘porodica’
	< <i>xv</i> u <i>fâla</i>
	< <i>v</i> na dočetu nezadnjega sloga ispred bezvučnih šumnika i na dočetu jedinoga ili zadnjega sloga – <i>ofcâ</i> (uz <i>oscâ</i>), <i>křf, kròf, slînaf</i>
<i>t</i>	< <i>d</i> pri zamjeni zvučnih šumnika bezvučnim na apsolutnom kraju riječi – <i>Béograt, nâzat, medvît, pret</i>
<i>s</i>	< <i>c</i> u <i>ostâ</i> G jd. ‘octa’
	< <i>ts</i> ispadanjem <i>t</i> – <i>Xřvaska, xřvôski</i> N jd. m.
	<i>z</i> pri zamjeni zvučnih šumnika bezvučnim na apsolutnom kraju < riječi – <i>kukurûs, vôs</i> ‘kola’, pa i od skupa <i>zd</i> nakon ispadanja drugoga člana – <i>gròs</i> ‘grozd’
<i>ť</i>	< <i>taj</i> – <i>brâta, lišće</i>
	< <i>ť</i> u skupu <i>šť</i> – <i>košťâmi</i> I mn. ‘kostima’, <i>raštarîva</i> 3. jd. prez. ‘sviće’, <i>ušťap</i> ‘uštap’

	<	<i>jt</i> u infinitivima <i>nòt</i> ‘naći’, <i>pòt</i>
<i>d</i>	<	u skupu <i>ždr</i> < <i>žr</i> u <i>ždrībàc</i>
<i>ď</i>	<	u riječima stranoga podrijetla – <i>Màdar</i> , <i>dorlānda</i> ‘vijenac’
<i>š</i>	<	<i>č</i> kao rezultat slabljenja napetosti – <i>kāška</i> ‘zmija’, <i>kvòška</i> , <i>māška</i>
	<	na mjestu <i>s</i> pri asimilacijama – <i>šešnājs</i> ‘šesnaest’, <i>šūša</i> ‘suša’, <i>ušušt</i> ‘osušiti’
	<	u nekih primljenica u skupovima <i>št</i> , <i>šp</i> , <i>šk</i> – <i>štùmix</i> ‘želudac’, <i>špòži</i> N mn. ‘svatovi’, <i>škurāvina</i> ‘vrijeme pred oluju; sumrak’
	<	<i>ž</i> pri obezvučenju na apsolutnom kraju riječi – <i>jěš</i> , <i>krīš</i> , <i>lòš</i> ‘laž’
	<	kao rezultat slabljenja napetosti otpadanjem <i>d</i> i zamjene zvučnoga <i>ž</i> u <i>dòš</i>
	<	<i>ds</i> kao rezultat slabljenja napetosti otpadanjem <i>d</i> i asimilacije <i>s</i> u <i>luško</i> N jd. s. ‘ljudsko’
<i>ž</i>	<	<i>z</i> pri asimilaciji u <i>žòč</i> ‘zašto’
	<	u <i>žèp</i>
<i>x</i>	<	u skupovima <i>gək</i> , <i>gət</i> – <i>laxkodèlac</i> ‘ljenčina’, <i>nòxti</i>
	<	<i>ɣ</i> < <i>g</i> u dočetnom slogu – <i>pràx</i> ‘prag’, <i>snìx</i> ‘snijeg’, <i>štùmix</i> ‘želudac’
<i>č</i>	<	<i>c</i> u <i>čèsta</i>

3. Prozodija

3.1. Inventar

3.1.1. Prozodijski sustav čine dva naglaska: dugi (*ā*) i kratki (*á*) te nenaglašena kraćina (*a*) i nenaglašena dužina u prednaglasnoj poziciji (*ā*).

3.1.2. Svi silabemi mogu biti naglašeni i nenaglašeni.

3.1.3. Naglašeni silabemi mogu biti dugi i kratki, izuzev *r* koji je uvijek kratak.

3.2. Realizacija

3.2.1. Dugi naglašeni silabemi imaju redovno silazan ton.

3.2.2. Prednaglasna se duljina čuva bez obzira na kvantitetu naglašenog sloga, ali se u govoru zapaža tendencija slabljenja razlikovnosti: prednaglasne se dužine ne javljaju u svim pozicijama u kojima su postojale u ishodišnom sustavu, u istim se oblicima nedosljedno javljaju ili se ne javljaju u svim oblicima istih riječi

– [rīēbrò], [mlīkò], [jōpnò] ‘vapno’, [nōzlò] ‘gnijezdo’, [presōdyt] ‘presaditi’, [gūmnò], [kūnē] 3. jd. prez., ali [ditē], [živūt], [posudīt], [sucá] G jd., [tēlcá] G jd. i [telci] N mn.

3.3. Distribucija

3.3.1. Silabemi mogu biti naglašeni u svim slogovima u riječi.

3.3.2. Dugi silabemi mogu biti naglašeni i nenaglašeni pred naglašenim slogom bez obzira na kvantitetu – kūnē 3. jd. prez., tēlcá G jd.

3.3.3. Kratki je naglasak nedosljedno produljen:

- u zadnjem/jedinom zatvorenom slogu: ogōn ‘oganj’, otāc, Vazōn ‘Uskrs’, zajk ‘jezik’; dlōn ‘dlan’, krōf, sēs ‘sjesti’, sōn ‘san’
- u nezadnjem slogu pred suglasničkim skupom: nevēsta ‘nevjesta’, bravīnci ‘mravi’ G mn., upōnke A mn. ‘opanke’, frūšva ‘kruška’
- u nezadnjem otvorenom slogu: besēda, kolēno ‘koljeno’, lēto ‘ljetno’, mālin ‘mlin’, ōko, žēja ‘žeđ’.

3.4. Podrijetlo naglasaka

Prozodijski se sustav izvodi iz starohrvatskoga troakcenatskog sustava:

˘	<	ˆ – mēso, lūdi, zūp ‘zub’, žūč
	<	˜ – šūša, pridj. rad. m. jd. pustī, pūt, kriš ‘križ’
	<	˝ (usp. 3.3.3.)
	<	u slijedu ˝˝ sporadično – strīla
	<	ˈ u ultimi pridj. rad., uz otpadanje završnoga l – česō, dŕžō, smijō, šō ‘išao’, íapō ‘uhvatio’, udrī, nosī, sedī, sē, zū
ˈ	<	˝ svaki neproduljeni – dignut, ditē, nébo, pōp, sestrá, sikira, želēzo
	<	ˆ, ˜ na slogotvornom r – čřf ‘crv’, křf ‘krv’, vřba, tř pridj. rad. m. jd. ‘brisao’
˘	<	˝ skraćivanjem dugih zanaglasnih slogova – 1. jd. prez. mōren, 1. jd. prez. sánan, mysec, gōlop
	<	prednaglasne ˝, sporadično – jorōm ‘jaram’, ofcá, udovác
-	<	˝ u prednaglasnom položaju – jōpnò ‘vapno’, gūmnò, mlīkò, nōzlò ‘gnijezdo’, rēbác ‘vrabac’

Literatura

- Belić, Aleksandar. 1912. Izveštaj Državnom Savetu o pribiranju dijalektološke građe, potpomognutom sredstvima iz “Velimirijanuma”. *Godišnjak Srpske kraljevske akademije* 26, 221–259.
- Brozović, Dalibor; Ivić, Pavle. 1988. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Hrženjak, Juraj. 1983. *Društvena struktura naselja u SR Hrvatskoj*. Zagreb: Informator.
- Ivić, Pavle; Filipović, Nedim i dr. [ur.]. 1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom, Posebna izdanja LV/9*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Kalsbeek, Janneke. 1983. Prilog proučavanju vokalnih sustava sjeverozapadno-čakavskih govora u Istri. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 3, 247-264.
- Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Lukežić, Iva. 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: ICR.
- Małecki, Mieczysław. 1930. Przegląd słowiańskich gwar Istrii. *Prace Komisji językowej*, 17. Kraków: Polska Akademia umiejętności, 1-160.
- Małecki, Mieczysław. 2002. *Slavenski govori u Istri*. Rijeka: HFD.
- Matika, Orijana. 1994. *Jezične značajke govora Ceranšćine u srednjoj Istri*. Diplomatska radnja u rukopisu. Rijeka: Pedagoški fakultet u Rijeci.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje. Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Peršić, Nada. 2002. *Govor Kršana*. Rijeka: Graftrade.
- Šimunović, Petar. 1985. Mozaik istarskih govora. *Istra*, 3/4, 66–73.
- Ujčić, Rudolf. 1985. O jednoj dijalektološkoj zabludi pri određivanju granica starosjedilačkoga pazinsko-žminjskoga dijalekta. *Istra*, 3/4, 73-90.
- Vermeer, Willem. 1982a. On the principal sources for the study of Čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and *e* presents. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 2, 279-340.
- Vermeer, Willem. 1982b. On the principal sources for the study of Čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and *e* presents, 1–39. http://www.hum2.leidenuniv.nl/pdf/S&R/publicaties/vermeer_1982b_Sources_Northwest_Cakavian.pdf (pristup 4. listopada 2019.).
- Vranić, Silvana. 1995. Za dijalekatnu kartu čakavskih ikavsko-ekavskih govora u Istri. *Riječ*, 1–2, Rijeka, 71–88.
- Vranić, Silvana; Zubčić, Sanja. 2018. Hrvatska narječja, dijalekti i govori u 20. st. *Povijest hrvatskoga jezika, 5. knjiga: Dvadeseto stoljeće – prvi dio*. Za-

greb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA, 525–579.

Zubčić, Sanja. 2006. *Akcentatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (sinkronijski i dijakronijski aspekt)*. Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Zubčić, Sanja. 2017. *Neocirkumfleks u čakavskom narječju*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.

A Phonological Description of the Local Dialect of Kršan in Istria

Summary

The paper presents the results of a study of the Kršan phonological system, a local dialect from the Čepić group of Ikavian-Ekavian Čakavian dialects in Istria. The discussion covers the inventory, realization, distribution, and origin of the vowels, non-vowels, and prosodic units.

Ključne riječi: govor Kršana, fonološki opis, čakavsko narječje, ikavsko-ekavski dijalekt

Keywords: local dialect of Kršan, phonological description, Čakavian dialect group, Ikavian-Ekavian dialect

